

T. S. ELIOT: ΕΝΑΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

EMMANOYHΛ T. PAKITZH

Συμπληρώθηκαν εκατό χρόνια από την γέννηση του ποιητή Thomas Stearns Eliot (1888-1965). 'Ολόκληρη ή ζωή του ποιητή δείχνει τον άνθρωπο της αναζήτησης: 'Ο Eliot γεννήθηκε και μεγάλωσε στις 'Ηνωμένες Πολιτείες, όμως εγκαταστάθηκε και έζησε στην 'Αγγλία. 'Ανατράφηκε σαν προτεστάντης, όμως άσπασθηκε τον καθολικισμό. Τιμήθηκε με ανώτατες διακρίσεις: Τό βραβείο Νόμπελ (1948) και (τόν ίδιο χρόνο) από την 'Αγγλία, τό παράσημο της άξιας (Order of merit)¹. 'Ολόκληρο τό ποιητικό έργο του Eliot, εάν δέν συμπεριληφθούν τά έπτά θεατρικά (πού και αυτά είναι σέ στίχο) και χορωδιακά του έργα, δέν ξεπερνά τις διακόσιες πενήντα σελίδες. 'Ομως, για τό έργο αυτό ο Eliot έχει όνομασθεί ο πιο σημαντικός ποιητής του είκοστου αιώνα. 'Ο Eliot είναι άναμφισβήτητα ο ποιητής της ποιότητας. Μπορεί να πει κανείς ότι με την ποίησή του επέτυχε αυτό που ο ίδιος περιγράφει στα «Τέσσερα Κουαρτέτα» σαν την κυριώτερη επιδίωξη κάθε ποιητή: «Νά δώσει ένα ποιο καθαρό νόημα στην γλώσσα της φυλής».² Τό μήνυμα του Eliot είναι βαθιά θρησκευτικό και μεταφυσικό. Αυτό χωρίς ποτέ να φαίνεται ο ποιητής σαν άμεσα και έκδηλα θρησκευόμενος. Μάλιστα, στην πρώτη του ποιητική περίοδο βρίσκονται άφθονα άρνητικά στοιχεία αναφορικά με τις έξωτερικές έκδηλώσεις του θρησκευτικού τρόπου ζωής.

Τό ποιητικό έργο του Eliot³ μπορεί να διαιρεθεί στα εξής μέρη: (1) Τά πρώτα του ποιήματα (οί συλλογές "Prufrock" (1927) και "Poems" (1920)). (2) Τά ποιήματα της μέσης περιόδου, που είναι και ποιήματα έντονου προβληματισμού του ποιητή (οί συλλογές «'Η 'Ερημη Χώρα» (1922), «Οί Κούφιοι 'Ανθρωποι (1925) και "Ash Wednesday" (1930)). (3) Τά τελευταία ποιήματα: Τά "Ariel Poems" (1927-30), τά "Minor Poems" και τά «Τέσσερα Κουαρτέτα» (1944). Στα πρώτα ποιήματα του Eliot διακρίνεται ένας έντονος λυρισμός (La figlia che piange), ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζεται ένας ψυχισμός στερημένος από τις ζωογόνες δυνάμεις του πνεύματος (The love song of J. Alfred Prufrock). 'Ο έντονος προβληματισμός του Eliot συνεχίζεται με την συλλογή "Poems", όπου η έγκοσμιότητα παρουσιάζεται με χρώματα φτηνά και συχνά αποκρουστικά. 'Η επίγεια εκκλησία δείχνεται ότι είναι μικρόψυχη και οί λειτουργοί της άνάξιοι (Mr. Eliot's Sunday morning service, The hippopotamus). 'Ο ποιητής ταυτίζεται με κάποιον που έχει ξοδέψει όλες τις ζωτικές του δυνάμεις (Gerontion). Στην «'Ερημη Χώρα», τό ποίημα που με τόση επιτυχία μετέφρασε ο Σεφέρης, ο προβληματισμός της ψυχής που δέν έχει πνευματικά έρείσματα παρουσιάζεται, όχι πιά σαν μία άτομική περίπτωση, αλλά σαν ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Τό «Ο Θεός πέθανε» του Nietzsche γίνεται εδώ σαφές σε όλη του την σύγχρονη φρικαλεότητα. Οί άναδρομές στο ιστορικό παρελθόν κάνουν μεγαλύτερη, αντί να άπαλύνουν, την αίσθηση της στέρησης και έλλειψης πνευματικής ζωής. 'Ηταν ή «'Ερημη Χώρα» που έδωσε στον Eliot άμεση και διαρκή φήμη σαν έναν από τους πιο διεισδυτικούς ποιητές της εποχής του. 'Ο

έντονος προβληματισμός του Eliot συνεχίζεται και φτάνει σε ένα αποκορύφωμα έντασης με το ποίημα "Ash Wednesday" (ὄρος αντίστοιχος με τόν δικό μας «Καθαρή Δευτέρα»). Στο ποίημα αυτό ἡ αἴσθησις τῆς ἁμαρτίας γιά πρώτη φορά γίνεται ἔκδηλη καί σαφής. Ὁ ποιητής αἰσθάνεται ὄλο τό βάρος τοῦ mea culpa. Ἀκολουθοῦν τά τέσσερα αἰθέρια "Ariel Poems" (Τό ταξίδι τῶν Μάγων, Ἐνα Τραγούδι γιά τόν Συμεών, Animula και Marina), ποιήματα στά οποία γιά πρώτη φορά ἀναφαίνεται στήν ποίηση τοῦ Eliot τό φῶς κάποιας ἐλπίδας καί τό προοίμιο τῆς γαλήνης. Ἡ μεταμόρφωση πραγματοποιεῖται στά «Τέσσερα Κουαρτέτα», ὅπου ὁ ποιητής, στό τέλος τῆς ποιητικῆς του πορείας, ἀνακαλύπτει τίς πνευματικές πηγές ἢ στέρηση τῶν ὁποίων τόν βασάνισε σέ ὀλόκληρη τήν μέχρι τότε ζωή του. Οἱ ἀντινομίες, πού τόσο τόν εἶχαν προβληματίσει, λύνονται. Ἡ ἐγκοσμιότητα, συνδέεται ἔκδηλα πιά μέ τήν μεταφυσική θεώρηση τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου. Τά ποιήματα αὐτά ἔχουν ὀνομασθεῖ «κουαρτέτα» γιάτί ἔχουν μορφολογικά στοιχεῖα πού θυμίζουν τήν δομή τοῦ μουσικοῦ αὐτοῦ εἴδους καί ἀκόμα γιάτί διακρίνονται γιά τήν έντονη μουσικότητα τοῦ στίχου τους. Ἴσως ἀκόμα γιάτί, ὅπως ἔγραψε ἕνας κριτικός τῆς μουσικῆς: «Εἰς τό κουαρτέτον ἐνεπιστεύθησαν οἱ μεγάλοι συνθέται τάς βαθυτέρας σκέψεις των». Οἱ τίτλοι τῶν ποιημάτων (Burnt Norton, The Dry Salvages, East Coker και Little Gidding) εἶναι ὀνόματα τοποθεσιῶν μέ τίς ὁποῖες εἶναι συνδεδεμένη ἡ ζωή τοῦ Eliot. Τό κάθε ἕνα ποίημα συμβολίζει ἕνα ἀπό τά τέσσερα στοιχεῖα τῶν Ἰώνων φιλοσόφων: τόν ἀέρα, τό νερό, τήν γῆ καί τήν φωτιά. Ἔτσι, τό τέλος τῆς ποιητικῆς πορείας τοῦ Eliot παίρνει τήν μορφή τῆς ἔνωσης μέ τά στοιχεῖα τῆς φύσης καί τήν μέσα ἀπό αὐτά, ἐνόραση τῆς ὕστατης πραγματικότητας. Ἡ πνευματική αὐτή πορεία τοῦ Eliot ἔχει ἀναλυθεῖ, μέ βάση τήν ψυχαναλυτική μεθοδολογία τοῦ Karl Jung, σάν ἡ πορεία μιάς ψυχῆς πρὸς τήν αὐτοσυνείδηση⁴.

Ἐκτός ἀπό τά ποιήματα καί τά ἔμμετρα θεατρικά του ἔργα, ὁ Eliot ἔγραψε πολυάριθμα δοκίμια ποιητικῆς κριτικῆς («Τό Ἱερό Δάσος», «Παράξενοι Θεοί», «Τί εἶναι ἕνα Κλασσικό Ἔργο», «Ἡ Χρησιμότητα τῆς Ποίησης καί τῆς Κριτικῆς», κ.ά.)⁵. Στά δοκίμια αὐτά ὁ Eliot διετύπωσε σαφεῖς ἀντιλήψεις γιά τήν οὐσία καί τήν δομή τῆς ποίησης. Μίλησε γιά τό «ἀντικειμενικό σύστοιχο» (the objective correlative) τό ὁποῖο συνιστά κάθε ἕνα ἔργο τέχνης. Μέ τόν ὄρον αὐτόν ἐννοεῖ τό ὕλικό ἀντίστοιχο (καλλιτέχνημα) τῶν αἰσθημάτων καί τῶν σκέψεων πού τό δημιούργησαν⁶. Μᾶς λέει ὅτι δέν εἶναι τά αἰσθηματά μας, ἀλλά ἡ μορφή πού δίνουμε στά αἰσθήματά μας πού γίνεται τό κέντρο τῶν ἀξιών. Γιά νά γραφεῖ ἕνα καλό ποίημα δέν ἀρκεῖ νά ἔχει ὁ ποιητής συγκινήσεις, πρέπει νά ἔχει σημαντικές συγκινήσεις (significant emotion). Ἀκόμα ὅτι τό μουσικό στοιχεῖο τῆς ποίησης εἶναι πρωταρχικό· πολλά ἀπό τά ποιήματα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητή ἔκαμαν τήν πρώτη ἐμφάνισή τους μέσα του μέ τήν μορφή ἑνός νέου ρυθμοῦ. Ἴσως γιά τόν λόγο αὐτόν «ἡ ποίηση μπορεῖ νά μεταδώσει ἕνα μήνυμα προτοῦ γίνει κατανοητή». Μᾶς λέει ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἀνταμοιβή ἑνός ποιητή (δέν ἰσχύει αὐτό γιά κάθε δημιουργό;) εἶναι ἡ ἀπό αὐτόν τόν ἴδιο γιά πρώτη φορά θεώρηση τοῦ κάθε ἑνός νέου δημιουργήματος του:

Σέ ἕνα ἀπό τά λίγα ποιήματα πού γράφτηκαν ὕστερα ἀπό τά «Τέσσερα Κουαρτέτα» (A note on war poetry) ὁ Eliot μᾶς δίνει τόν ὄρισμό τῆς ποίησης⁷:

Τό διαρκές δέν είναι ύποκατάστατο τοῦ παροδικοῦ
 Οὔτε καί αντίστροφα. Ὅμως, ἡ ἀφηρημένη σύλληψη
 Τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας, στήν μεγαλύτερή της ἔνταση,
 Πού γίνεται παγκόσμια καί πού τήν ὀνομάζουμε «ποίηση»
 Μπορεῖ νά ἐκφρασθεῖ μέ τόν στίχο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. R. Sencourt, *T. S. Eliot, A memoir*, Dodd, Mead & Co. New York (1971).
2. Στό Little Gidding, τό τελευταῖο ἀπό τά «Τέσσερα Κουαρτέτα», ὁ Eliot προσφωνεῖται ἀπό φάντασμα τοῦ Dante:
 Since our concern was speech, and speech impelled us
 To purify the dialect of the tribe
 And urge the mind to aftersight and foresight,
 Let me disclose the gifts reserved for age
 To set a crown upon your lifetime's effort.
 (*Four Quartets*, Faber & Faber, London, 1944, σ. 39). Ἡ διατύπωση αὐτή φαίνεται ὅτι εἶναι παράφραση τοῦ
 στίχου τοῦ Mallarmé:
 Donner un sens plus pur aux mots de la tribu
 (Helen Gardner, *The art of T.S. Eliot*, The Crescent Press, London (1949) σ. 4).
3. T. S. Eliot, *The complete poems and plays of T. S. Eliot*, Faber & Faber, London (1961).
4. Elizabeth Drew, *T. S. Eliot, the design of his poetry*, Eyre & Spottiswoode, London (1950).
5. T. S. Eliot, *The sacred wood*, Methuen & Co., London (1920), *The use of poetry and the use of criticism*, Faber
 & Faber, London (1933), *On poetry and poets*, The Noonday Press, New York (1943), *What is a classic?*
 Faber & Faber, London (1945).
6. F. O. Matthiessen, *The achievement of T. S. Eliot, an essay on the nature of poetry*, Oxford University Press,
 New York (1947), σ. 56.
7. F. O. Matthiessen, op. cit. σ. 196:

The enduring is no substitute for the transient,
 Neither one for the other. But the abstract conception
 Of private experience at its greatest intensity
 Becoming universal, which we call "poetry",
 May be affirmed in verse.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Τ. ΡΑΚΙΤΖΗΣ
 ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
 ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ